

Kazimierz Trzęsicki
(Białystok)

ALEKSANDER ALEKSANDROWICZ BOGDANOW
(1873–1928).
IDEOLOG RAJU NA MARSIE

Wstęp

W 2012 roku na pierwszej konferencji „Żydzi wschodniej Polski” mówiłem o Chaimie Zeligu Słonimskim. Wskazywałem, że jest to niewątpliwie największy z uczonych Żydów, którzy urodzili się w Białymstoku, tu się wykształcili i tu rozwinęła się ich kariera. Chaim Zelig Słonimski jest w istocie nieznany w Białymstoku, co może zaskakiwać, zważywszy na jego wielkość i wielkość rodu Słonimskich, rodu uczonych i artystów (Kumaniecka 2003), których był protoplastą. Chaim Zelig Słonimski znany zaś jest w kręgu osób interesujących się historią maszyn liczących, a więc historią początków informatyki. W Izraelu upamiętniony został jako jeden z najwybitniejszych przedstawicieli ruchu Haskalah.

W tym tekście piszę o Aleksandrze Aleksandrowiczu Bogdanowie. Urodził się w Sokółce, 50 kilometrów od Białegostoku.

Jest w tym mieście ulica Zamenhofs. To, że jest taka ulica w Białymstoku, daje się wytłumaczyć tym, że akurat w Białymstoku Zamenhof się urodził. Choć tylko tyle. O Aleksandrze Bogdanowie też moglibyśmy powiedzieć,

że w Sokółce się urodził, choć tylko tyle. Jest jednak postać Bogdanowa emocjonalnie nam obca. To, że to postać być może najbardziej wszechstronna intelektualnie z terenów obecnej wschodniej Polski, niczego nie przesądza. Jest Bogdanow postacią znaną w świecie. Nie znamy go tu, gdzie się urodził. Podejmując temat Bogdanowa na konferencji poświęconej Żydom wschodniej Polski, należy jednak z góry zaznaczyć, że brak jednoznacznego potwierdzenia, że miał żydowskie pochodzenie. Ja przynajmniej takiego potwierdzenia nie znalazłem¹. Po części to nie dziwi.

Był bolszewikiem, a w wypadku bolszewików starano się unikać kwestii narodowościowych. Jedną z największych tajemnic Związku Sowieckiego było to, że matka Lenina miała pochodzenie żydowskie². Jak było w wypadku Bogdanowa? Przecież to nie jest nazwisko, które miał od urodzenia. Po ojcu nazywał się Malinowsky, białoruski Malinowski³. Ojciec był nauczycielem w Sokółce.

¹ Trudno za takie rozstrzygnięcie uznać stwierdzenie w książce Johna Spargo *The Jew and American Ideals* – pracy krytycznie podchodzącej do tezy, że rewolucja bolszewicka była dziełem Żydów jako Żydów – w której w rozdziale V *The Jewish Socialists and Bolshevism* pisze <http://www.read-central.com/chapters/John-Spargo/The-Jew-and-American-Ideals/006>:

„Bogdanow, number ten on the list, is likewise wrongfully described. His real name is not Silberstein, as alleged, but Malinovsky. Neither is he a Jew, as alleged, but a Gentile, a Russian.”

Przecież nie wiadomo nic o rodzicach. Nazwisko nie rozstrzyga sprawy pochodzenia.

Zadaniem Roberta Archibalda Wiltona (1868–1925), nazwisko rodowe Bogdanowa to Seffer (Wilton 1919, s. 139):

„Afterwards their numbers increased largely, and although they studiously concealed their identity under assumed Russian or Polish names, it became known that the principal ones were: Nahamkez-Steklov, Apfelbaum-Zinoviev, Rosenfeldt-Kamenov, Goldmann-Gorev, Goldberg-Mekowski, Zederbaum-Martov, Himmer-Sukhanow, Krachman-Zagorski, Hollander-Mieszkowski, Lourier-Larin, Seffer-Bogdanow. Among the leaders of this gang – under Lenin – were: Trotsky, whose real name was Bronstein, and Feldmann, alias Chernov.”

Dodajmy, że Wilton jest również współautorem książki o ostatnich dniach Romanowów (Telberg, Wilton & Sokolov 1920). Wilton był brytyjskim dziennikarzem, synem inżyniera pracującego w Rosji. Przez 14 lat był rosyjskim korespondentem „*New York Herald*”. Był mieszkającym w Petersburgu korespondentem „*The Times*”. Po rewolucji przeniósł się na Syberię. Opuścił Rosję w 1920 roku. W czasie I wojny światowej służył w armii rosyjskiej, za co został odznaczony Krzyżem św. Jerzego. Wskazuje się na postawę antysemitką Wiltona.

Zob. http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Wilton.

² Ojciec matki Lenina był ukraińskim Żydem. Nazywał się Blank. Po sporze z gminą żydowską przeszedł na prawosławie. Lenin miał powiedzieć, że inteligentny Rosjanin jest prawie zawsze Żydem lub kimś z żydowskim pochodzeniem.

³ Używał też innych pseudonimów (Ballestrem 1969): Maksimov, Raxmetov, Rejnert, Rjadovoj, Verner. Informacja o pseudonimach, wraz z zapisem w językach publikacji – w tym w języku hebrajskim – znajduje się na stronie biblioteki Kongresu Stanów Zjednoczonych <http://id.loc.gov/authorities/names/n81126199.html>.

Zob. też <http://viaf.org/viaf/295155003/#skos:Concept>.

Do Sokółki przybył z Wołogdy⁴. Może ówczesnym zwyczajem Żydów rosyjskich przybrał swojskie nazwisko, aby – najprościej mówiąc – mieć łatwiejsze życie.

Nie przesądzając kwestii pochodzenia, należy stwierdzić, że nie był wyznawcą judaizmu. Jak na bolszewika przystało – ateista, a raczej – rewolucjonista. Kiedy przypatrzeć się jego intelektualnym inspiracjom, nie sposób jednak nie zauważyć ich w *Biblii*. Jest tak choćby w wypadku podjęcia badań nad krwią w związku z dążeniem do uzyskania wiedzy, jak uczynić ludzi młodymi, nieśmiertelnymi, a ostatecznie doprowadzić do zmartwychwstania już nieżyjących. Nie to, że Mars, podobnie jak Wenus, jest najbliższej Ziemi, było powodem umiejscowienia tam komunistycznego raj, lecz to, że Mars, czerwona planeta, postrzegany jest jako planeta szatana. Fakty te również trudno uznać za argumenty na rzecz takiego lub innego pochodzenia.

Aleksander Aleksandrowich Bogdanow: życie i działalność

Aleksander Aleksandrowich Bogdanow (Alyaksandr Malinovsky) urodził się 10 (22) sierpnia 1873 roku. Zmarł 7 kwietnia 1928 w Moskwie⁵. Pocho-

Jego pseudonimom poświęcony jest też dodatek *Aliases and Pseudonyms* do (Biggart, Glovelli & Yassour 1998). Maya Davydovna Dvorkina wymienia w porządku chronologicznym wszystkie aliasy Bogdanowa i wskazuje źródła informacji.

⁴ Po Powstaniu Stycziowym do Wołogdy zsyłano Polaków z zaboru rosyjskiego. Osiedlili się tam również Żydzi. Wołogda położona jest ok. 450 km na północny wschód od Moskwy. Jest w Wołogdzie muzeum zsyłki. Pierwszym słynnym zesłańcem był w XV w. książę Wasyl II Czarny i inni polityczni wrogowie carów Iwana III i Iwana Groźnego. Zesłańcami Wołogdy byli też Łunaczarski, Savinikov, Bogdanow, Bierdajew, Mołotow. W budynku mieszczącym muzeum zesłańców mieszkał jako zesłańiec Stalin. Zob. <http://www.vologdamuseum.ru/content?id=51>.

⁵ W *Bogdanov: A Biographical Chronicle* (Biggart, Glovelli & Yassour 1998) Peter Alexandro-

wany został na Cmentarzu Nowodewiczym. Był drugim z sześciorga dzieci. Ojciec był nauczycielem wywodzącym z rodziny osiadłej w Wołogdzie. Bogdanow pisze, że ojciec szybko awansował na inspektora szkolnego w miejskim gimnazjum i że dzięki temu mając 6-7 lat miał dostęp do licealnej biblioteki i pracowni fizycznej. Jeszcze jako chłopiec wspomagał finansowo rodzinę, zarabiając jako dorożkarz. Z Sokółki trafia do Tuły, gdzie ze złotym medalem kończy gimnazjum. W autobiografii wspomina, że złośliwe i tępe kierownictwo nauczyło go bać się i nienawidzić sprawujących władzę i odrzucać autorytety (Bogdanov 1926, s. 29-34).

Studia podejmuje na uniwersytecie moskiewskim. Za udział w organizacji „Narodnaya Volya” został relegowany i zesłany do Tuły. W Tule mieszkał z Aleksandrem Rudnewem, ojcem Władimira Bazarowa⁶. Razem z Bazarowem i Iwanem Skwortsowem-Stepanowem nauczał w robotniczym kółku samokształceniowym. W tym okresie przygotowuje kurs ekonomii. Książkę wydaje w Moskwie w 1897 roku. W okresie przedrewolucyjnym w kółkach robotniczych jego *Krótki wykład ekonomii politycznej*⁷ cieszy się wielką popularnością. W recenzji pierwszego wydania Lenin stwierdzał, że jest to godny zauważenia fakt w literaturze ekonomicznej, najlepszy podręcznik zagadnienia, a autor daje jasną i ścisłą definicję przedmiotu ekonomii politycznej⁸. Jesienią 1895 roku Bogdanow wznawia studia medyczne na uniwersytecie w Charkowie. Po zakończeniu studiów w 1899 roku żeni się z Natalią Bogdanowną Korsak (1865–1945), córką ziemianina, która porzuciła rodzinę i włączyła się w działalność rewolucyjną. Malinowski jej nazwisko przyjął jako swój pseudonim, pod którym jest najbardziej znany. W 1899 roku wydał kolejną pracę – *Podstawowe elementy poglądów historycznych na naturę*. Książka powstała w związku z nauczaniem w kółkach robotniczych. W 1899 roku zostaje aresztowany za propagandę socjaldemokratyczną. Po sześciomiesięcznym pobycie w więzieniu w Moskwie został zesłany do Kaługi, a następnie na trzy lata do Wołogdy, gdzie pracował jako lekarz w szpitalu dla chorych umysłowo.

vich Plyutto ukazuje kluczowe zdarzenia z życia Bogdanowa od urodzenia aż do śmierci. Tekst zawiera bogatą dokumentację.

⁶ Władimir Bazarow (1874–1939) był marksistowskim rewolucjonistą, dziennikarzem, filozofem i ekonomistą. Znany jest jako pionier planowania gospodarczego w Związku Radzieckim.

⁷ W języku polskim są: *Krótki wykład ekonomii politycznej*, tł. z 6-go wyd. z oryg. ros. Jadwiga Warska. Adres wyd. Warszawa: „Biblioteka Naukowa”, Wydaw. St. Kucharskiego, 1905 (Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ki). Egzemplarz znajduje się w bibliotece głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, wersja cyfrowa dostępna jest pod adresem <http://zasoby.kangur.uek.krakow.pl/ksiazki.php>; oraz *Zarys nauki ekonomii politycznej*, przeł. J. Wł. Dawid. Adres wyd. Warszawa: nakł. Wincentego Raabego, 1906 (Księgarnia Powszechna).

⁸ Zob. <http://www.bogdinst.ru/HTML/English/Bogdanov/biography.htm>.

Z pierwszą żoną nie miał dzieci. Drugą żoną Bogdanowa została A. I. Smirnova. Ich jedynym dzieckiem był urodzony w Paryżu Aleksandr Aleksandrowich Malinowski (1909–1996). Malinowski był uczonym biologiem i genetykiem, w teorii i praktyce zagadnienia ujmował systemowo. Uprawiał tektologię, zajmował się cybernetyką. Był filozofem. W pewnym zakresie kontynuował więc koncepcję ojca.

Od 1896 roku Bogdanow był członkiem rosyjskiej partii socjaldemokratycznej. W 1903 związał się z bolszewikami. Wraz z Leninem był współtwórcą frakcji bolszewickiej. Bogdanow intelektualnie przewyższał Lenina. Był jednak mniej praktyczny. Wybierano go do komitetu centralnego

na zjazdach: 3-cim (1905), 4-tym (1906) i 5-tym (1907). W latach 1905–1907 kierował, razem z L. W. Krasynym, bolszewicką grupą bojową. Po aresztowaniu i wygnaniu w 1904 roku w Szwajcarii angażuje się w walkę z mniešzewikami. Wraca nielegalnie do Rosji, gdzie jako towarzysz Maksimov przygotowuje robotników do udziału w III Kongresie Partii, który odbył się w Londynie w kwietniu 1905 roku. Pracuje w redakcjach bolszewickiej prasy („Proletariusz”, „Naprzód”, „Nowe Życie”). Najpierw był współpracownikiem Lenina, a potem jego wrogiem. W istocie okazał się największym politycznym i intelektualnym rywalem Lenina. Po 1905 roku krytykuje Lenina za autorytarny styl przywództwa. Przez Lenina został zaatakowany za „ultymatyzm” i za „uzupełnienie” Marksa w pracach *Empiriomonism* (1904–1906) oraz *Iz psichologii obschestva* (1905) idealistyczną filozofią Macha i energetyzmem Ostwalda. W 1909 roku zostaje wykluczony z redakcji „Proletariatu”, a w 1910 za działalność frakcyjną z Komitetu Centralnego Partii. W tymże roku publikuje pracę *Wiara i nauka*, będącą ripostą na Lenina *Materializm i empiriokrytycyzm*.

Opuszcza Rosję. W 1909 roku Bogdanow wraz z A. M. Gorkim (Aleksey Maximowich Peshkow), A. V. Łunaczarskim i rewolucjonistą N. E. Wilonowem utworzył na Capri „wyższą szkołę socjaldemokratyczną”, która w założeniu

miała kształcić elity intelektualne przyszłej komunistycznej Rosji⁹. Szkolono propagandzistów oraz rozwiązywano problemy „kultury proletariackiej”. Popularyzowana przez szkołę „filozofia proletariackiej walki” została uznana za oportunistyczną. Wilanow na czele grupy opuścił Capri i udał się do Lenina do Paryża. Utworzoną przez Bogdanowa w 1909 roku grupę „Wpered” Lenin scharakteryzował jako „satyrycznych bolszewików”. W partii bolszewickiej istniała grupa narodowych komunistów, przewodzili jej Anatolij Łunaczarski, Aleksander Bogdanow i Maksym Gorki. Karol Radek w latach trzydziestych postulował wydanie Komunistycznej Partii Niemiec nakazu podjęcia zdecydowanych kroków na rzecz zawarcia antyliberalnego sojuszu z nazistami.

W tym okresie emigracji Bogdanow rozpoczął pracę nad „uniwersalną nauką organizacji”, tektologią.

Napisał też dwie utopijne powieści: *Czerwona Gwiazda* i *Inżynier Menni*¹⁰. Pierwsza z nich cieszyła się wielką popularnością. Dzięki tym utworom

⁹ Szerzej na temat spotkania na Capri zob. (Service 2000). Service jest również autorem wielu innych prac poświęconych Rosji i Związkowi Sowieckiemu, w tym biografii Stalina i Trockiego (Service 2004, Service 2009).

¹⁰ *Czerwona gwiazda* opowiada, jak Marsjanie wzięli bolszewika Leonida na swoją planetę, aby nauczyć się o społeczeństwie komunistycznym oraz aby nawiązać łączność między Ziemią a Marsem. Nie bez pewnych racji twierdzi się, że jest powieścią proto-stalinowską.

Bogdanow uznawany jest za twórcę radzieckiej literatury *science fiction*¹¹. Do Rosji powrócił w 1914 roku, na początku pierwszej wojny światowej.

Inżynier Menni dzieje się na Marsie na krótko przed przejściem od kapitalizmu do komunizmu. Życiową misją Menni jest zaprojektowanie wielkich marsjańskich kanałów oraz zorganizowanie ich konstrukcji. To w związku z tą powieścią mówi się o Bogdanowie jako zwolenniku technokracji i promotorze kultu inżyniera. Bogdanowowi przypisuje się autorstwo terminu „techniczna inteligencja”. Powieść była inspirująca dla sowieckich planistów w okresie pierwszej pięciolatki.

¹¹ Drugim współtwórcą jest Konstanty Ciołkowski.

Podczas I wojny światowej przez rok był lekarzem frontowym. Po ostatecznym triumfie bolszewików Bogdanow oficjalnie nie poparł nowej władzy, jednak również jej nie potępił. Przeciwstawiał się polityce partii przede wszystkim w dziedzinie kultury. Nie brał udziału w Wielkiej Rewolucji Październikowej. Zgodnie z zaleceniami Lenina zaangażował się w działalność nauczycielską. W latach 1916–1921 był profesorem ekonomii politycznej na uniwersytecie moskiewskim. Był współzałożycielem socjalistycznej (później komunistycznej) Akademii (1918). Razem z Bazarowem, Skwort-

sow-Stepanowem przetłumaczyli na nowy język rosyjski *Kapitał* Marksa¹².

Okazał się Bogdanow pomysłodawcą oryginalnej filozofii nazwanej tektologią, która dzisiaj postrzegana jest jako prekursor teorii systemów. W 1961 roku Tadeusz Kotarbiński uznał tektologię za wyraz oryginalnych idei oraz głębokich intuicji. W jego opinii, prace Bogdanowa zapoczątkowały prakseologię jako ogólną teorię optymalizacji pracy. Według L. Apostela, uniwersalna nauka organizacji Bogdanowa jest próbą ujęcia cybernetyki jako Marksa ogólnej teorii pracy. Prace Bogdanowa antycypują w wielu ważnych kwestiach cybernetykę Norberta Wienera i ogólną teorię systemów Ludwiga von Bertalanffy'ego¹³.

W 1918 roku angażuje się Bogdanow w szerzenie ideologii proletkultu i organizuje „proletariacki uniwersytet”. Ostatecznie skończył z polityką, zajął się filozofią, literaturą i medycyną. Publikował w czasopiśmie „*Kultura Proletariacka*” i wykładał w Akademii Komunistycznej. Pozostał lojalny wobec władzy bolszewickiej do końca swego życia, jego idee były jednak głęboko sprzeczne z ideologią ówczesnej władzy.

¹² Tłumaczenie to zostało uznane za podstawowy rosyjski przekład i wielokrotnie wydawane, jednak – z powodów politycznych – pomijano udział w tłumaczeniu zarówno Bogdanowa, jak i Bazarowa (Jasny 1972, s. 125).

¹³ Temat ten podejmuje Giulia Rispoli, studentka studiów doktoranckich na rzymskim uniwersytecie La Sapienza. Do publikacji przygotowuje artykuł *Bogdanov's Tectology as a new paradigm between Cybernetics and General Systems Theory*, <http://uniroma.academia.edu/GiuliaRispoli>.

Największą sławę pozostawił po sobie jednak jako uczony medyk. Od 1921 roku w pełni poświęca się badaniom naukowym, szczególnie juwenologii i hematologii. W 1926 roku stworzył pierwszy na świecie instytut naukowy przetaczania krwi. Będąc jego szefem przeprowadzał na sobie eksperymenty. Jeden, ten ostatni, niestety był nieudany. Aleksander Bogdanow zmarł 7 kwietnia 1928 roku w Moskwie.

Dla tych, którzy zapoznali się z dorobkiem Bogdanowa jako naukowca, filozofa, ekonomisty, lekarza, poety i marksistowskiego rewolucjonisty jest on jednym z najbardziej płodnych i głębokich myślicieli swojego wieku.

W 1999 roku w Jekatynieburgu utworzono Międzynarodowy Instytut A. Bogdanowa do spraw współpracy, koordynacji i rozwoju podstawowych i stosowanych dociekań rosyjskich i zagranicznych uczonych, twórczo stosujących idee wyrażone w badaniach naukowych wielkiego rosyjskiego myśliciela Aleksandra Aleksandrowicza Bogdanowa (http://www.bogdinst.ru/vestnik/v01_01.htm).

W autobiografii z 1926 roku Bogdanow podzielił swoje prace na pięć kategorii: ekonomia polityczna, materializm historyczny, filozofia, zarządzanie i proletariacka kultura. Sam nie wskazuje w swoim dorobku badań medycznych. Być może, że w tym czasie nie były – według niego – znaczące. Pozostawił po sobie znakomitą liczbę publikacji¹⁴.

Raj na Marsie

Bogdanow okazał się twórczy w bardzo wielu obszarach. Ponadto angażował się działania społeczne. Był bolszewikiem, marksistą, ale przecież możemy zapytać dlaczego. Pytamy o wspólny mianownik wszystkiego tego, co robił i nad czym deliberował. Pytamy o ideę, której poświęcił swoje prace teoretyczne i działania praktyczne, o ideę, której poświęcił swoje życie. Na to pytanie odpowiedziałbym: chciał budować raj na Marsie. Ta obrazowa odpowiedź wymaga rozwinięcia.

Niewątpliwie, działania społeczne i polityczne były podporządkowane idei ustroju społecznego, który byłby spełnieniem ludzkich marzeń o życiu w raj. To w istocie idea wszystkich rewolucjonistów spod znaku sierpa i młota; i nie tylko ich. Bogdanow jednak chce też zrealizować inne wielkie marzenie człowieka, marzenie o wiecznej młodości. Skąd ta idea? W samym marksizmie tego marzenia wprost nie odnajdziemy.

Jest zdjęcie z Capri, z domu Gorkiego.

¹⁴ Publikacje A. A. Bogdanowa dostępne są on-line http://publ.lib.ru/ARCHIVES/B/BOGDANOV_Aleksandr_Aleksandrovich/_Bogdanov_A.A.html.

Bogdanow gra w szachy z Leninem. Nie są sami.

Oglądamy słynne zdjęcia na tarasie Villa Blaesus¹⁵ (Capri, Kwiecień 1908).

¹⁵ Początkowo dom nosił nazwę „Villa Blaesus” na cześć legendarnego poety greckiego. Gorki mieszkał w nim w latach 1906–1909, w okresie, kiedy dom był własnością rodziny Settanni. „Villa Blaesus” później została zamieniona na hotel i nazwana „Villa Krupp” na cześć słynnej

Co tych wszystkich ludzi łączy? Łunaczarski spotkał Bogdanowa w Wołogdzie, kiedy ten pracował w szpitalu psychiatrycznym. W tym samym roku ożenił się z siostrą Bogdanowa – Anną Aleksandrowną Malinowską.

Ojciec Bogdanowa właśnie z Wołogdy przyjechał do Sokółki. Wołogda to miasto zagubione wśród bagien i puszczy. Rok dzieli się tam na białą zimę i zieloną zimę. Od niepamiętnych czasów było miejscem zsyłki. W nim poznawały się coraz to nowe pokolenia politycznych marzycieli. Był tam też Bierdajew. On stronił do poddawania się czemuś na kształt „inteligentkiego totalitaryzmu”, w ramach którego zesłańcy ustalali, czy można podać rękę komendantowi policji. Zesłańcy o zacięciu literackim, gdy tylko nadarzyła się okazja, przekazywali swoje dzieła Gorkiemu, pytając o opinię¹⁶.

Muzeum zesłańców w Wołogdzie

Nawiązując do filozofii społecznej Bogdanowa (empiriomonizm), Łunaczarski i Gorki stali się twórcami i propagatorami nurtu pseudoreligijnego-filozoficznego bogotwórstwa. Głoszą konieczność zastąpienia religii, jako zbioru przesadów i fałszywych prorocstw, przez wielkie i twórcze uczucie. Dzięki niemu wytwarzana jest cudotwórcza energia i uzyskuje się niepospolite możliwości twórcze, kreacyjne. Ludzkość jest powołana do stworzenia „nowego Boga..., Boga piękna i Rozumu, sprawiedliwości i miłości” – jak pisze Gorki¹⁷. To ma być religia socjalizmu. Bogdanow, Bazarow, Skwortsow-Stepanow i Gorki tworzą podstawy nowej kultury proletariatu. Proponują ekspansywną, utopijną przemianę Rosji. Nowa nauka, sztuka, literatura i moralność tworzą

niemieckiej stalowej firmy. Dodajmy, że Lenin przegrał, co wywołało u niego reakcję, którą zdziwiony był Gorki.

¹⁶ Zob. <http://archiwumlbc.w.interia.pl/828sawinkow.htm>.

¹⁷ Por. <http://repozytorium.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/1086/Mentalnosc%20ro-syjska.pdf?sequence=1>.

nową istotę ludzką z nowym systemem uczuć i przekonań. Proletariacka kultura, dusza socjalizmu, miała przejawiać się wszędzie, a Proletkult¹⁸ winien być podstawą wszystkiego.

W tektologii, uniwersalnej nauce organizacji, Bogdanow widzi połączenie wszystkich wymiarów świata: biologicznego i fizycznego oraz humanistyki. Nauka proletariacka wszystko zmieni. Stanie się prostsza, bardziej harmonijna i życiowa. Muszą być przezwyciężone podziały, nauka stanie się bliższa pracy, która jest jej pierwotnym źródłem. Uniwersytety staną się mózgiem klasy robotniczej. Bogdanow wierzył, że świat może i powinien być poddany społecznej kontroli w obszarze gospodarczym, politycznym i psychicznym, a także seksualnym. Proletkult jako organizacja w pewnym okresie liczył 400 000 członków, publikowano ok. 20 czasopism, jego zwolennicy byli praktycznie w każdej instytucji kultury i w każdym środowisku twórców¹⁹.

¹⁸ W 1917 roku formalnie powołano organizację „Proletkult”. Z inicjatywy Lenina I Zjazd Proletkultu (1920) powziął uchwałę stanowczo odrzucającą zarówno teoretycznie błędne, jak i szkodliwe w praktyce wszelkie próby wymyślenia swej odrębnej kultury, zamykania się w ramy odrębnej organizacji, rozgraniczanie dziedziny pracy Ludowego Komisariatu Oświaty i Proletkultu.

¹⁹ Szerzej na ten temat zob. (Mally 1990).

Dla rozwoju rosyjskiej kultury początku XX wieku znaczenie ma ruch intelektualny zwany kosmizmem. Swoistą, ekstremalną jego manifestacją jest ruch bogotwórców²⁰.

Scena ze sztuki Otrowskiego

To w duchu swoich filozoficznych idei Bogdanow chciał odkryć tajemnicę wiecznego życia²¹ i zatrzymania młodości, a nawet zmartwychwstania²². Po-

²⁰ Więcej zob. <http://www.filozofiarosyjska.uz.zgora.pl/download.php?6e0fab6167bca34c582137-63fc291eb>.

²¹ Był autorem opowiadania *Prazdnik bezsmiertija*.

²² Idea stworzenia nadczłowieka i nieśmiertelności, a przynajmniej wiecznej młodości, była i jest żywa. Szczególnie dużą wyobraźnią charakteryzowali się uczeni radzieccy. Doktor Ilia Iwanow, ceniony na świecie specjalista od sztucznego zapładniania zwierząt hodowlanych, postanowił sprawdzić, czy można skrzyżować człowieka z szympansem. Efektem miał być nowy gatunek, nazwany *humpensem*. Badania Iwanowa trwały do początku 1930 roku. Stalin stracił jednak cierpliwość do eksperymentów i przestał finansować jego prace. Kiedy w lokalnej prasie nie szczędzono mu krytyki, zarzucając burżuazyjne metody leczenia ludzi, szalony naukowiec został zesłany do łagru w Alma-Acie. Zmarł w 1932 roku.

Władimir Rozanow, naczelnny chirurg Lenina i Stalina, przeszczepiał mężczyznom małpie jądra. Zabieg ten praktykowany był już od 1920 roku, kiedy to dr Siergiej Woronow dokonał po raz pierwszy udanego zabiegu. Przeszczep małpich jąder miał znakomicie wpływać nie tylko na potencję, ale i siły witalne. Początkowo operacje traktowano jak swego rodzaju eliksir młodości, bowiem ludzie po przeszczepie chwalili się, że czują się 10 lat młodszy. Chętnych nie brakowało. Podobno o takim przeszczepie myślał Bolesław Leśmian. Do 1924 roku odbyły się aż 53 zakończone sukcesem transplantacje. Z czasem okazało się jednak, że małpie jądra zamiast odmładzać postarzają, a pacjenci chorują. Zaprzestano dalszych operacji. Woronow nie zdecydował się na powrót do ZSRR i kontynuowanie badań pod szyldem radzieckim.

dejmując badania krwi jako tego składnika, który jest źródłem życia. Metoda transfuzji miała być okazją do rozwoju nauki o organizacji.

Pokazał, że transfuzja odmładza, sam poddając się temu zabiegowi – w opinii wielu wyglądał na o 10 lat młodszego. Jego pacjentką była Maria Uljanowa, siostra Lenina, której zaczęły wypadać włosy. Transfuzja pomogła.

Jak to się dzieje, że niektóre zwłoki nie gniją i nie rozsypują się w proch? Niektóre z nich po latach obficie krwawią, w dotyku wydają się tak samo miękkie jak ciała żyjących. Pewne z tych zwłok ekshumowano po kilkanaście razy i za każdym razem komisje badaczy wydawały ten sam werdykt: „To sprzeczne z prawami natury”. Otóż nie dla Bogdanowa i nie dla bolszewików. To nie jest sprzeczne z naturą. Jedynie wiedza na ten temat jest ukrywana przez zainteresowanych, w szczególności Kościół.

Kiedy bolszewicy dowiedzieli się o relikwiach św. Andrzeja Boboli²³, postanowili sami zbadać sprawę. Na początku lat 20-tych z kościoła w Pińsku

Badania podjął się Rozanow. Na wzmoczenie prac, których owocem byłaby metoda spowolnienia procesu starzenia, naciskał sam Stalin. Początkowo pracował nad tym Abraham Zelmanow, wieloletni lekarz Lenina.

Badania prowadzone przez Bogdanowa wpisują się w ten nurt. Ze względu na stosowane metody zyskał przydomek „Czerwony Drakula”.

W latach 1942–1944 na Syberii prowadzono prace nad ożywianiem zwłok, a więc „Lenin, wiecznie żywy”.

Były i inne eksperymenty medyczne. Siergiej Bruchonienko, sowiecki fizjolog, chciał udowodnić, że odcięta głowa jest w stanie jeszcze żyć. Uciętą głowę psa udało mu się utrzymać przy życiu przez ponad trzy godziny. George Bernard Shaw proponował, by wykorzystać metodę Bruchonienki do podtrzymywania przy życiu głów wybitnych naukowców, których męczą śmiertelne choroby.

Podobno Sowietci pracowali nad stworzeniem superżołnierza. W tym celu wszczepiano ochotnikom tytanowe implanty, które zastępowały kości kończyn. Nie mogły im zagrozić żadne miny ani granaty. Dodatkowo w mózg mieli wetknięte złote diody, by nie czuć bólu. W sumie miało powstać nawet 300 takich cyborgów Armii Czerwonej. Wszyscy mieli jednak zginąć w czasie niemieckiej ofensywy, twierdzi badacz tego eksperymentu Strasberg.

²³ Andrzej Bobola (1590–1657) był polskim jezuitą zabitym przez Kozaków. Został zamordowany w okrutny sposób: najpierw odcięto mu uszy, nos, wargi, palce i wydłubano oko, potem żywcem zdarto skórę z nóg, ramion i tułowia, pozostawiając otwarte rany z zakrzepłą krwią. Zmasakrowane ciało bez żadnej konserwacji pochowano w podmokłym gruncie wśród szczątków innych ciał. Kiedy po latach odkopano zwłoki, okazało się, że wokół wszystkie inne ciała dawno uległy rozkładowi, tylko okaleczony korpus Andrzeja Boboli pozostał nienaruszony.

W 1745 roku do Polski przybyła ekipa lekarzy z Rzymu, z profesorami Alessandro Pascolim i Raymondem Tarozzim. Po badaniach napisali oni obszerną rozprawę, w której dowodzili, że odnalezione ciało, choć niepoddane balsamowaniu, 88 lat po śmierci zachowało normalny kolor, elastyczność i miękkość tkanek. Ponieważ zwłoki świętego długo leżały w wilgotnej glebie wśród innych gnijących ciał, także powinny ulec rozkładowi. To, że stało się inaczej, komisja lekarska uznała za sprzeczne z prawami natury. Podobne orzeczenia wydawali eksperci przy kolejnych badaniach ciała: w latach 1827, 1866, 1896 i 1917.

bolszewicy zrabowali spoczywające pod ołtarzem ciało św. Andrzeja Boboli. Pod specjalną eskortą przewieziono je do Moskwy. Ciałem niepoddającym się rozkładowi szczególnie zainteresował się główny ideolog Proletkultu Aleksander Bogdanow. Przekazano je jako eksponat do moskiewskiego muzeum anatomii. Jednak zamiast być dowodem na możliwości człowieka i jego wiedzę, dla zwykłych ludzi stał się obiektem kultu. Nie o to chodziło bolszewikom. Sprzedano je Watykanowi. W 1938 roku, po kanonizacji świętego, relikwie zostały przekazane do Warszawy²⁴

Zakończenie

Podobnie jak w wypadku wielu innych aspektów rosyjskiego życia i kultury, zainteresowanie Bogdanowem pojawia się pod koniec epoki Breżniewa. Zauważa się i docenia wkład Bogdanowa do nauki i filozofii. W końcu lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku odbywają się dwie międzynarodowe konferencje (pierwsza w Moskwie, a druga w Londynie). Powołana zostaje międzynarodowa komisja do spuścizny Bogdanowa. Wynikiem współpracy rosyjskich i zachodnich naukowców są dwa tomy, które zaczynają nową erę badań nad Bogdanowem. Pierwszy obejmuje bibliografię prac Bogdanowa i podaje wskazówki dla dalszych badań. Drugi dotyczy wkładu Bogdanowa w naukę²⁵.

Podjęcie tematu życia i działalności Aleksandra Aleksandrowicza Bogdanowa na konferencji „Żydzi wschodniej Polski” niewątpliwie wzbogaca nasz obraz ludzi wywodzących się ze stron, w których przyszło nam żyć.

Literatura

Ballestrem, K. G. (1969), ‘Lenin and Bogdanov’, *Studies in Soviet Thought* 9(4), 283-310.

Biggart, J., Dudley, P. & King, F., red. (1998), *Alexander Bogdanov and the Origins of Systems Thinking in Russia*, Aldershot, England and Brookfield, Vermont, Ashgate.

²⁴ Kiedy zacząłem przygotowywać referat, w Warszawie odbywała się uroczysta procesja z relikwiami św. Andrzeja Boboli, patrona Warszawy i Polski, upamiętniająca 75-lecie przeniesienia relikwii do Warszawy, gdzie ciało można oglądać w szklanym grobowcu w kościele jezuitów przy ulicy Rakowieckiej.

²⁵ Zob. (Biggart, Glovelli & Yassour 1998, Biggart, Dudley & King 1998), <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=4154>. W dodatku *Archives, Libraries, Sources* do (Biggart, Glovelli & Yassour 1998) John Biggart podaje odnośniki do archiwów i bibliotek rosyjskich. Wymienia i opisuje prywatne zbiory tekstów o Bogdanowie, wymienia relewantne zasoby Centralnego Archiwum Partyjnego i wiele innych istotnych zasobów, m. in. bibliografię naukowych prac o Bogdanowie w zachodnich językach.

Biggart, J., Glovelli, G. & Yassour, A., red. (1998), *Bogdanov and His Work: A Guide to the Published and Unpublished Works of Alexander A. Bogdanov (Malinovsky) 1873–1928*, Aldershot, England and Brookfield, Vermont, Ashgate.

Bogdanov, A. A. (1926), *Avtobiografia*, w: 'Entsiklopedicheskii slovar', 1 edn, Vol. 41, Moskva, ss. 29-34.

Jasny, N. (1972), *Soviet Economists of the Twenties: Names to Be Remembered*, Cambridge University Press, Cambridge.

Kumaniecka, J. (2003), *Saga rodu Stonimskich*, Iskry, Warszawa.

Mally, L. (1990), *Culture of the Future. The Proletkult Movement in Revolutionary Russia*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles – Oxford.

Service, R. (2000), *Lenin: A Biography*, Belknap Press.

Service, R. (2004), *Stalin: A Biography*, Harvard University Press.

Service, R. (2009), *Trotsky: A Biography*, Belknap Press.

Telberg, G. G., Wilton, R. & Sokolov, N. (1920), *The Last Days of the Romanovs*, George H. Doran company.

Wilton, R. (1919), *Russia's agony*, Longmans, Green & co.; E. Arnold, New York; London.

<http://www.readcentral.com/chapters/John-Spargo/The-Jew-and-American-Ideals/>

<http://id.loc.gov/authorities/names/n81126199.html>

<http://viaf.org/viaf/295155003/#skos:Concept>

<http://zasoby.kangur.uek.krakow.pl/ksiazki.php> <http://www.bogdinst.ru/HTML/English/Bogdanov/biography.htm> http://www.bogdinst.ru/vestnik/v01_01.htm

<http://digilander.libero.it/josefpopper/bogdanov.htm> <http://www.marxists.org/archive/bogdanov/index.htm>

http://en.wikipedia.org/wiki/Red_Star_Cnovel

<http://www.worldsocialism.org/spgb/socialist-standard/2000s/2007/1232-april-2007/bogdanov-technocracy-and-socialism>

<http://www.chapters.indigo.ca/books/Red-Star-First-Bolshevik-Utopia-Bogdanov-Graha9780253203175-item.html?cookieCheck=1>

http://books.google.pl/books?id=sLQrukyqR_EC&pg=PA256&lpg=PA256&dq=Red+Star:+The+First+Bolshevik+Utopia,+edited+by+Loren+Graham+and+Richard+Stites&source=bl&ots=dvIsoPclw&sig=KQd0VH8rCGCF0IP_1mq2REcL0w8&hl=en&sa=X&ei=dKTqT6SfKsTs-gb96oi2BQ&sqi=2&redir_esc=y#v=onepage&q=Red0/020Star0/03A0/020The0/020First0/020Bolshevik0/020Utopia0/02C°/020edited0/020by0/020Loren°/°20Graham°/°20and°/°20Richard°/°20Stites&f=false